

פרשת לך לך

שהיית עשר שנים בלי ילדים

ותקח שרי אשת אברם את הגר המצרית שפחתה מקץ עשר שנים לשבת (בראשית פרק טז, ג)

הגמ' (יבמות דף סד עמוד א) מביא ברייתא, ת"ר נשא אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה שמא לא זכה להבנות ממנה, אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר (בראשית ט"ז) מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המניין. מסתימת הגמ' משמע שהדין שישבת חו"ל אינו עולה לו מן המניין נוגע לכל אחד ואחד, אבל ע"י בפרש"י (ע"ה"ת) ד"ה לשבת אברם וגו' שכתב מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המניין, לפי שלא נאמר לו (לעיל יב ב) ואעשך לגוי גדול, עד שיבא לארץ ישראל. משמע שדווקא אצל אברהם אבינו ע"ה שהיה לו הבטחה מיוחדת שיהיה לו זרע בא"י אז אין ישיבת חו"ל מן המניין, אבל לאיניש דעלמא גם ישיבת חו"ל מן המניין. וכך הבין הרמב"ן בדעת רש"י והשיג עליו, וז"ל והטעם הזה איננו יפה שישבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם, ומשנה ששנינו בה (יבמות סד א) בכל אדם היא, ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברם לא היתה עולה לשאר האנשים. וכן הבין הסמ"ג (עשין סימן מט) דעת רש"י, ע"ש שמביא דברי הגמ' שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המניין, ומפרש שיש לתלות שמה שלא הוליד זהו בעון חוצה לארץ, וכתב שרש"י פירש בפירושו ע"ה"ת שמה שחוצה לארץ אין עולה לו מן המניין, זהו דווקא באברהם לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול אלא בארץ, ולפי"ז מי ששהה עשר שנים אף בחוצה לארץ יוציא.

כדברי רש"י ס"ל ג"כ הר"מ לפי הבנת הגהות מיימוני, וז"ל הרמב"ם (הלכות אישות פרק טו, ד) שהתה עשר שנים ולא ילדה והרי הוא יורה שכבת זרע כחץ, חזקת החולי ממנה ותצא שלא בכתובה ויש לה תוספת. בהגהות מיימוניות (שם, אות ד) דייק שהר"מ לא חילק בין א"י לחו"ל, וכתב שכן דעת רש"י שפירש בפירוש חומש מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ ללמדך שאין ישיבת חו"ל עולה לו מן המניין, וזהו דוקא באברם. אבל כתב שהתוס' פירשו דקאי אכל אדם, וכן דעת ספר המצוות (סמ"ג) ראב"ן וראב"ה.

אבל צ"ע ממ"ש רש"י עצמו בפירושו על הש"ס (יבמות סד, א) דהטעם שאין ישיבה בחו"ל עולה למנין, הוא משום דשמא עון חו"ל קגרים, א"כ לכאורה אין הבדל בין אאע"ה לאדם אחר. וע"י בשו"ת שב יעקב סי' (אה"ע סי' א) שאולי גם רש"י מודה להרמב"ן שלכל אדם אין ישיבה בחו"ל מן המניין, והא דכתב משום שלא נאמר ואעשך לגוי גדול עד שבא לא"י, רצה לומר שמזה שלא הובטח שיהיה לו ילדים עד שהגיע לא"י רואים שיש חסרון בישיבה בחו"ל, ומעלה מיוחד בישיבת בא"י, וממילא גם לשאר אינשי אין ישיבה בחו"ל עולה למנין. ולפי"ז קצת דחוק מה שכתב רש"י ש"עון" חו"ל קגרים, שבפשוט הכוונה שיש איסור בישיבת חו"ל, משום ביטול מצות יישוב א"י, (וכן הבין הנודע ביהודה הובא דבריו לקמן בסמוך), ולפי השב יעקב הכוונה מחמת גריעותא של המקום, ולא מחמת איסור.

כפייה לתושבי חו"ל

אע"פ שהרמב"ן סובר שאין הישיבה בחו"ל עולה למנין לכל אדם, מודה הוא להפסק של ההגהות מיימוניות, שמי שגר בחו"ל עשר שנים בלי ילדים ולא עלה לארץ ישראל שחייב לגרש אשתו. וכתב הרמב"ן שכבר טעו בזה גם כן מן המפרשים, שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה, ולא שישא אחרת, ואין הענין כן, אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל, שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו. היינו שאין הפשט שעון חו"ל גרים, אלא שאם עלה לא"י אולי מעלת א"י ישפיע עליו שיתברך בילדים, וממילא העשר שנים מתחילים מחדש.

למה אאע"ה לא נשא הגר בחו"ל

וקצ"ע שלדבריו למה אאע"ה לא לקח אשה אחרת כשהיה עדיין בחו"ל, שהרי שהה שם יותר מעשר שנים, כמבואר ברש"י (יבמות סד, א) וז"ל מקץ עשר שנים - בא על הגר, והאי דלא נסיב לה בהנך שני קמאי עד שלא בא לארץ כנען, שהיו שנים מרובות בפדן ארם, ללמדך שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו, דלמא משום עון חוצה לארץ הם עקורים. ובשלמא לרש"י ניחא שאם מחמת עון חו"ל, והיינו שנענש

משום שאינו עולה לארץ ישראל, או שמחמת גריעותא של המקום אינו זוכה לילדים, א"כ כשעדיין נמצא בחו"ל אין ענין להתגרש שעדיין אוהזו השרץ בידו, ומה יועיל לו לישא אשה אחרת, אבל לפי הרמב"ן שכל הענין הוא שאם אח"כ הגיעה לא"י מתחילים לחשבון מחדש, משום שעכשיו יש זכות של מצות ישיבת א"י שיגרם לו שיהיה לו ילדים, ולכן מי שעדיין שם חייב להגרש, א"כ למה אאע"ה לא לקח את הגר כשהיה עדיין בחו"ל.

שיטת הרא"ש

הרא"ש (יבמות פרק ו סימן יב) הביא השיטות שהדין דשהה עמה עשר שנים אינו נוהג בחוצה לארץ, דתלינן בעונש דירת חוצה לארץ, כדאשכחן גבי אברהם שישבת חוצה לארץ לא עלה לו מן המנין. הרא"ש חולק שלא מסתבר כלל להורות שיבטל אדם מפריה ורביה **בסברא רעועה זו**, דהא חזינן רובא דאינשי שפרין ורבין בחוצה לארץ, ולאחד מני אלף שלא זכה ליבנות מאשה אחת, נתלה לו בעונש דירת חוצה לארץ לפוטרו מפריה ורביה. עוד כתב שכל אלו אמוראים דבבל דשקלי וטרו בהאי דינא, כולן לבני א"י שקלי וטרי. וכתב הרא"ש שמה שלא עלתה לאברהם ישיבת חוצה לארץ, לפי שצוה לו המקום לך לך מארצך אל הארץ אשר אראך, ונתעצל ולא הלך, ואף אחר שבא לארץ ישראל חזר למקומו, שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן שבעים שנה, ובאותה שעה בא"י היה, כי נאמר לו ולזרעך נתתי את הארץ הזאת, וכתוב ואברהם בן שבעים שנה וחמש שנים בצאתו מחרון, אלא ודאי משבא לארץ חזר לחרון ועל זה נענש.

כפייה לאחר החורבן

עוד הביא ההגהת מיימוני בשם האביאסוף דהיום אין כופין להוציא אפילו בא"י, מקורו מהא דגרסינן סוף פרק חזקת הבתים (ס, ב) מיום שחרב ביהמ"ק דין הוא שנגזור על עצמינו שלא לישא ושלל להוליד בנים אלא שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא א"כ רוב הציבור יכולין לעמוד בה, הילכך לכל הפחות אין כופין להוציא אפילו בארץ ישראל.

מי שאנוס בעלייתו לא"י

הנודע ביהודה (מהדורה קמא - אבן העזר סימן א) דן בעובדא שהבעל רוצה ליסע לא"י, והאשה איננה מוכנה לעלות לא"י, וכתב שאז ממ"נ תצא, דהרי הני פוסקים דס"ל שאין ישיבת חו"ל מן המנין הוא משום דעון חו"ל גורם, והא ודאי דמי שיושב באנוס בחו"ל לא שייך לומר עונו גרם דאנוס הוא ואין עליו מזכרת עון כלל. ובכתובות (קי, ב) ת"ר הוא אומר לעלות וכו' כופין אותה ותצא שלא בכתובה, וכתבו בתוספות (שם) ד"ה הוא אומר לעלות כו', שדין זה אינו נוהג בזמן הזה משום דאיכא סכנת דרכים, ובשם רבינו חיים כהן כתב דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין לזוהר בהם ולעמוד עליהם. וא"כ ממה נפשך אם נתפוס לומר שהוא סכנה, או נתפוס דעת ר"ח שאין בזה מצוה לעלות לא"י, א"כ ל"ש לומר דעון חו"ל גורם שלא ילדה, שהרי אנוס הוא ואין עליו עון כלל, וממילא יוציא ויתן כתובה מטעם ששהתה עשר שנים ולא ילדה. ואי נימא שיש מצוה לעלות לא"י ואין שום סכנה, וא"כ פשוט שחייב לגרשה מטעם שלא ילדה, דנוכל לומר עון חו"ל קא גרים ורוצה לעלות כדי לקיים מצותו, ולפחות תצא מטעם הוא אומר לעלות.

ומסיים הנו"ב שכל זה בשנים כתיקונם שייך ממנ"פ הנ"ל, אבל לעת כזאת שזה כמו שנים ושלוש שנים שנתעוררה מלחמה בין ישמעאל ליון, ועיקר נצוח המלחמה הוא על הדרך שהולכין לא"י, א"כ תוכל האשה לומר שיש מצוה, ואין סכנה לעלות לא"י, ולכך אין לגרשה משום ששהתה עשר שנים ולא ילדה, דהיא אומרת עון חו"ל גורם, ועל שאינה עולה עמו לא"י לעת כזאת, היינו משום דעכשיו ודאי יש סכנה לעלות מחמת רעש המלחמה, ואינה מחוייבת ליכנס בסכנה.

אבל עי' בשו"ת שואל ומשיב (מהדורא רביעאה ח"א סי' מח) שחולק על הנו"ב שאין הכוונה שעון חו"ל גורם, שהחטא שהוא גר בחו"ל גרם, וממילא היכא שהוא אנוס אין הסברא, אלא משום שהוא גר בארץ טמא לא היה לו הסייעתא דשמיא, ולכן אפילו אם היה אנוס לא משנה דסוכ"ס במציאות הוא גר בארץ טמא, ואונסא לאו כמאן דעביד דמי. ועי' שמוכח כדבריו מאאע"ה עצמו, שבדאי כל זמן שלא נצטווה לעלות לא"י לא היה לו עבירה בזה שגר בחו"ל, ובכל זאת אין ישיבתו בחו"ל נמנה בעשר השנים, וע"כ שעצם המציאות שגר בארץ טמא הוא מה שאולי גרם. (וזה שלא כדברי הרא"ש שאאע"ה התעצל בעלייתו)

ויש להעיר על דבריו דא"כ צריכים לפסוק כמו הרמב"ן שרק אם הלך לא"י אז מתחיל העשר שנים מחדש, אבל אם נשאר בחו"ל חייב לגרש אשתו.

אונס ורצון ביחד

ההפלאה (כתובות קי, ב) העיר (כדברי הנו"ב) שלכאורה כל הדין שאין כופין בחו"ל, משום שעון חו"ל קא גרם, אינו נוהג בזה"ז לפי מש"כ התוס' שיש אונס בעלייה לא"י. אבל כתב שזה לא נכון שאפילו אם לא היה מצב של אונס, אף אחד לא היה עולה לא"י שכולם מרוצים בישבתם בחו"ל, א"כ לא נחשבים כאונס, ושפיר אפשר לומר עון חו"ל קא גרם ואינו חייב לגרש את אשתו. ועי"ש (בדף ג, א) שמוכיח היסוד (שאונס ורצון נחשב כרצון) מההיא (כתובות נא, ב) דאמר אבוב דשמואל, אשת ישראל שנאנסה אסורה לבעלה, חיישינן שמא תחלתה באונס וסופה ברצון. וקשה אע"פ שסופה ברצון מה בכך הרי עדיין היא אנוסה, אלא ע"כ כנ"ל שהיכא שיש אונס ורצון ביחד נחשב כרצון. עוד הביא רביה מהא דאמרין (שם ג, ב) שמסכנה ואילך נהגו העם לכנוס בשלישי (ולא ברביעי כתקנת חכמים) ולא מיחו בידם חכמים. ומק' בגמ' מאי סכנה, ואמר רבה דאמר בתולה הנשאת ביום הרביעי תיבעל להגמון תחלה, שוב מק' הגמ' האי סכנה אונס הוא, ומשני משום דאיכא צנועות דמסרין נפשיהו לקטלא ואתיין לידי סכנה, ולידרוש להו דאונס שרי איכא פרצות, פרש"י דאי מקילינן להו עבדי ברצון ונאסרות על בעליהן. וק' הרי סוכ"ס הן אנוסות, אלא ע"כ שאונס ורצון מקרי רצון.

אומרת מותר

[וראיתי מי שרצה לדחות הראיה על פי דברי שו"ת מהרי"ק (סימן קסז) שכתב שאשה שזנתה תחת בעלה ברצון, והיא לא ידעה אם יש איסור בדבר, שאין לזו דין שוגגת להתירה לבעלה, כיון שהיא מתכוונת למעול מעל באישה ומזנה תחתיו, דהא לא כתיב איש איש כי תשטה אשתו ומעלה מעל בה', דלשתמע דוקא במכוונת לאיסור, אלא ומעלה בו מעל כתיב.

עוד הוכיח מהא דאמרה אסתר המלכה "כאשר אבדתי אבדתי", כאשר אבדתי מבית אבא אבדתי ממך, דעד השתא באונס והשתא ברצון, ש"מ דמאותה שעה נאסרה על מרדכי. והנה דבר פשוט הוא יותר מביעתא בכותחא כי אסתר לא עשתה שום איסור, ולא היה בדבר אפילו נדנוד עבירה, אלא מצוה רבה עשתה שהצילה כל ישראל, ותדע דכן הוא שהרי בבואה לפני המלך שרתה עליה רוח הקדש, כדדרשינן התם מותלבש אסתר מלכות, וחלילה וחס לומר שתשרה רוח הקדש מכה מעשה של גנאי, לא תהא כזאת בישראל, ואפילו הכי נאסרה על מרדכי בעלה משום אותו מעשה שהיה ברצון, והלא דברים קל וחומר ומה התם דלא היה בדבר שום נדנוד עבירה אלא אדרבה מצוה קא עבדא ואפילו הכי נאסרה על מרדכי בעלה, אשה שזנתה תחת בעלה לא כל שכן שהיא אסורה עליו, ואעפ"י שאינה יודעת שיש איסור בדבר דמ"מ עשתה היא עבירה וצריכה כפרה וחייבת בקרבן.

ולפי"ז נדחה ראיית ההפלאה דלעולם אונס ורצון נחשב לאונס, אבל שאני אשה שמזנה שאם יש כאן גם רצון אז נחשבת כ"מעלה מעל באשה". אבל לענ"ד זה לא נכון כלל, שאין כוונת מהרי"ק שאומרת מותר אסורה לבעלה משום שהיא "בגדה" בו, שהרי הגמ' במסכת מעילה (יח, ב) אומרת שאין מעל אלא שנוי, וכן הוא אומר (במדבר ה) איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל, הרי לן שחז"ל מוכיחים מפרשת סוטה שלשון מעילה הוא לשון שנוי ולא לשון בגידה, א"כ ע"כ שכוונת מהרי"ק לומר שאומרת מותר אסורה לבעלה משום שאע"פ שחשבה שלא עברה עבירה, אבל סוכ"ס היא "שינתה" מבעלה לאיש אחר. א"כ כאן אע"פ שיש כאן גם רצון אבל אין כאן "שנוי", משום שסוכ"ס היא אנוסה.]

אונס ורצון במצרים

על פי דברי ההפלאה חידש הבית הלוי (שמות פרק ב, כה) חידוש עצום, שעה"פ וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, הק' שאינו מובן כוונת סיום הפסוק וידע אלהים, ות' עפ"י הילקוט דקיטרג שר של מצרים על ישראל שעבדו ע"ז, ובאה לו התשובה הללו עבדו מתוך שיעבוד ומתוך טירוף הדעת, שמא אתה דן על שוגג כמזיד ועל אונס כרצון. והק' הבית הלוי דטענת אונס לא שייך רק היכא דאם לא היה האונס לא היה עושה אותו דבר, והאונס הביאו לעשות, ואז נחשב כאילו לא עשאו, אבל היכא דגם אם לא היה האונס היה עושה, הגם דעתה הוא אנוס בכה"ג לא מקרי אנוס כלל, וכמו דמבואר בהפלאה (הנ"ל). ומזה יצא דמי שהוא פרוץ באחת ממצות ה', אף על גב דלפעמים נתרחש לו אונס שלא יכול לקיימה, מ"מ

לא מקרי אונס. וכמו בשמירת שבת וכדומה דלפעמים אנוס הוא לעשות מלאכה, או עבור חולה ר"ל וכדומה, מ"מ לא מקרי אונס רק לאותם שהיו שומרים אותו אם לא היה האונס. וזה שאמר הכתוב וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, פירוש דראה מעשיהם של ישראל מה שעושים עתה בשיעבודם, וידע היאך היו הם עושים אם לא היה להם זה השיעבוד והאונס של מצרים. וזהו שהשיב לו הללו עבדו מתוך השיעבוד ומתוך טירוף הדעת שמא אתה דן על השוגג כמזיד ועל האונס כרצון, דהם שוגגים ואנוסים ואילולא זה לא היו עושים כן.

רופא מחלל שבת או רופא שומר שבת

עפ"י דברי בית הלוי אלה כתב בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ח סי' ט"ו) במפתחות, ומלואים שבסוה"ס לפרק י"ג, (ובחלק יג סימן נו) לחדש שיש מצוה מיוחדת לרופא דתי להזדקק לחולה שיב"ס ולחלל את השבת עבורו כדי למנוע על ידי כן שלא יצטרכו להזמין לרופא שאינו דתי שיחלל עליו את השבת, שהרי כ' בית הלוי דמי שהוא פרוץ באחת ממצות ה' אף על גב דלפעמים נתרשש לו אונס שלא יכול לקיימה מ"מ לא מקרי אונס, א"כ יוצא לנו מדבריו שגם כשברור הדבר שיש לחלל את השבת עבור חולה שיב"ס, מ"מ זה שפרוץ בדבר לחלל את השבת גם כשהוא מחללה כעת מפני שהוא אנוס לחלל מכל מקום מיקרי מחלל, וא"כ הרי בודאי מצוה יותר שיעשה החילול עבור החשיב"ס ע"י רופא משמר שבת, כי הרופא שאינו שומר שבת כשיעשה החילול עבור החולה הגם שיש הכרח לכך הא מ"מ יזקף עליו זה כאילו חילל את השבת בהיות שהיה מחלל בשאט נפש גם אילו לא היה הכרח לכך, ואילו הרופא השומר שבת כשיחלל עבור החשיב"ס לא יזקף עליו זה לעבירה כלל, ואדרבא למצוה תחשב לו.

אבל לענ"ד דברי הבית הלוי תמוהים, דלכוארה אין לדמות חילול שבת במקום שיש פיקו"נ, לדברי ההפלאה לגבי אונס, משום שההיתר לחלל שבת במקום פיקו"נ אינו מדין אונס שנאמר שאם היה מחלל שבת בכל מקרה אינו אונס, אלא שיסוד ההיתר מצד שפיקו"נ דוחה כל התורה, א"כ מה בכך שהיה מחלל שבת בשאט נפשו, אבל סו"ס מה שהוא עושה עכשיו יש לו היתר. שכל דברי ההפלאה אינם אלא להגדיר מעשה שעושה באונס וברצון, שאין עליו שם אונס. עוד יש להעיר שאע"פ שהרופא הזה היה מוכן לחלל שבת, וכך באמת עושה, אבל החילול שבת שהוא עושה עכשיו כולו אינו אלא כדי להציל החולה, א"כ במעשה זה העכשוי אין כאן צירוף של אונס ורצון.